

e-ISSN 3083-6018

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК: економіко-правові проблеми

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Соціальна небезпека освітнього середовища закладу вищої освіти на прикладі булінгу

Наталія М. Пшенишна ¹

¹ Черкаський державний технологічний університет (Україна). Асистент кафедри геодезії, землеустрою, будівельних конструкцій та безпеки життєдіяльності.

*Автор-кореспондент, e-mail: nataliia.pshenyshna@gmail.com

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

Дослідницька

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.5.05](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.5.05)

Авторське право
© 2025 автора

Цей твір
ліцензовано на
умовах Ліцензії
Creative Commons
«Із Зазначенням
Авторства –
Некомерційна 4.0
Міжнародна»
(CC BY-NC 4.0).

В статті автор досліджує питання здорового мікроклімату в освітньому середовищі закладу вищої освіти. Наголошує, що Стандарти вищої освіти та локальні нормативні акти закладу вищої освіти висувають вимогу до адміністративного персоналу та учасників освітнього процесу щодо збереження ментального здоров'я та створення безпечних освітніх умов. В свою чергу безпечні освітні умови полягають не лише в дотриманні правил з техніки безпеки та охорони праці, а також дотриманні правил з цивільного захисту, а й в формуванні сприятливого для всіх учасників освітнього процесу навчально-виховного середовища. Автор піднімає питання булінгу, як негативного соціально-психологічного виклику. Окреслює, що булінг – це в першу чергу необґрунтоване цькування особи, яке історично складається в освітньому середовищі і триває до тих пір, до поки не визнається як соціально-психологічна проблема. Булінг має свої складові та характеризується негативними психологічними наслідками для жертви цькування. В своєму дослідженні автор розкриває причини прояву булінгу та відповідальність за прояви булінгу. Робить наголос на своєчасному виявленні проявів булінгу в освітньому середовищі та місії викладача як учасника освітнього процесу, який має не лише забезпечувати надання якісних освітніх послуг, а й підтримувати як ментальне здоров'я здобувачів вищої освіти так і безпечне освітнє середовище. Наголошує на формуванні в закладі вищої освіти нульової толерантності до підбурювачів булінгу та безпосередньо до осіб, які здійснюють цькування. На законодавчому рівні питання проявів та профілактики булінгу було закріплено досить пізно, лише в 2017 році. Проте, про нього заговорила світова спільнота ще в 1948 році з прийняттям Загальної Декларації прав людини. Легальне визначення булінгу дає ст. 174 Закону України «Про освіту». Автором досліджується зарубіжний досвід профілактики булінгу. За зразок автор рекомендує взяти механізм протидії булінгу запроваджений канадським законодавством. Дає характеристику позитивним практиками протидії булінгу в США. В дослідженні автор наділяє громадські організації повноваженнями в частині запобігання та протидії булінгу та повноваженнями по реабілітації жертв булінгу.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

булінг, безпечне освітнє середовище, учасники освітнього процесу, цькування, ментальне здоров'я.

e-ISSN 3083-6018

SOCIAL DEVELOPMENT: Economic and Legal Issues

<https://www.eu-scientists.com/index.php/sdel>

Social Danger of the Educational Environment of a Higher Education Institution Using the Example of Bullying

Nataliya Pshenyshna ¹

¹ Cherkasy State Technological University (Ukraine). Assistant Professor at the Department of Geodesy, Land Management, Building Structures and Life Safety.

* **Corresponding Author**, e-mail: nataliia.pshenyshna@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3083-6018/2025.5.05](https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.5.05)

Copyright © 2025
by the author

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution – NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

In the article, the author studies the issue of a healthy microclimate in the educational environment of a higher education institution. He emphasizes that the Standards of Higher Education and local regulations of a higher education institution require the administration and participants in the educational process to maintain mental health and create safe educational conditions. In turn, safe educational conditions consist not only of compliance with the rules of occupational safety and health, as well as civil protection regulations, but also of creating a favorable educational environment for all participants in the educational process. The author raises the issue of bullying as a negative socio-psychological challenge. He outlines that bullying is primarily unfounded harassment of a person, which historically develops in the educational environment and continues until it is recognized as a socio-psychological problem. Bullying has its components and is characterized by negative psychological consequences for the victim of bullying. In his study, the author reveals the causes of bullying and the responsibility for bullying. Emphasize the timely detection of bullying in the educational environment and the teacher's role as a participant in the educational process, which should not only ensure the provision of quality educational services but also support the mental health of higher education students and maintain a safe educational environment. Emphasizes the formation of zero tolerance in higher education institutions for instigators of bullying and, above all, for educators who engage in bullying. At the legislative level, the issue of bullying manifestations and prevention was enshrined quite late, only in 2017. However, the world community started talking about it in 1948 with the adoption of the Universal Declaration of Human Rights. The legal definition of bullying is given in Art. Article 174 of the Law of Ukraine "On Education". The author studies foreign experience in bullying prevention. The author recommends taking the mechanism for combating bullying introduced by Canadian legislation as a model. He describes positive practices for combating bullying in the USA. In the study, the author grants public organizations power to prevent and combat bullying and the power to rehabilitate victims of bullying.

KEYWORDS

bullying, safe educational environment, participants in the educational process, harassment, mental health.

1. Вступ

Сучасні реформи вищої освіти відбуваються в складних соціально-політичних, економічних та міжнародних умовах, що дає поштовх для загострення негативних проявів з боку учасників освітнього процесу. Виклики в освітньому процесі поставили перед закладами вищої освіти створити комфортні умови для навчання, які сприяли б конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг. Толерантне ставлення до здобувачів вищої освіти, підтримка ментального здоров'я, надання соціальної та психологічної допомоги та вчасне врегулювання конфліктних ситуацій сприяє розвитку здобувача вищої освіти.

Прояв будь якої форми насильства серед здобувачів вищої освіти негативно впливає на самореалізацію здобувача, що переростає в низьку самооцінку та депресивний стан. Саме тому нульова толерантність до будь якого прояву насильства (булінгу) є ключовим завданням для адміністрації закладу вищої освіти як боротьби з соціально-психологічною проблемою. Університет повинен забезпечити безпечне освітнє середовище, що полягає в здоровій комунікації як між викладачем та здобувачем, так і між самими здобувачами. Запобігати проявам агресії серед здобувачів, зростанню жорстокості.

2. Огляд літературних джерел

Питанням профілактики запобігання булінгу в закладах вищої освіти займалося багато науковців. Так Оксана Кормило обґрунтувала, що проблема насильства в освітньому середовищі перешкоджає всебічному розвитку студентів, завдаючи шкоди їхньому фізичному та психоемоційному здоров'ю. В свою чергу вища освіта повинна сприяти створенню безпечного середовища, розвитку навичок ненасильницької комунікації та запобігання насильству [4]. Артем Скорбач наголошував, що для закладу вищої освіти, як для майданчику освітнього середовища є необхідним визнати в разі потреби прояв булінгу та потребує негайного вжиття заходів щодо його запобігання та профілактики [9]. Градова Ю. В. та Артамонова М. Г. наголошують на проблемі булінгу як державній проблемі, що має вирішуватися на рівні державних установ. Також вони зазначають, що правильна організація навчального процесу та дозвілля є одним із дієвих заходів запобігання булінгу [2]. Олена Карпенко, Тетяна Лях та Тетяна Спіріна досліджують фактори, які провокують конфлікти в закладах освіти, окреслюючи, що їм притаманний випадковий характер та нерегулярність. Проблема булінгу на їх думку виходить далеко за межі самого інциденту та викликає негативний соціально-психологічний стан. В своєму дослідженні науковиці пропонують систематично організовувати в закладах освіти тренінги та семінари щодо запобігання негативним проявам конфліктних ситуацій [3]. Науковці Гевчук Н. С. та Дідик Н. М. до методів профілактики булінгу відносить: спостереження, анкетування, тестування, ділові ігри та психологічні тренінги. Також окреслює причини булінгу, що на їх думку полягають в латентності з боку учасників закладу освіти [1]. Миронюк Т. В. та Запорожець А. К. досліджують визначення булінгу, його види та дають класифікацію особам, які вчиняють булінг [6].

Попри те, що на зараз можна зустріти достатню кількість наукових праць з окресленої проблематики безпечне освітнє середовище та підтримка здорового мікроклімату в освітньому середовищі залишається наріжним каменем для дослідження.

3. Постановка завдання

Метою є дослідження проявів булінгу в закладах вищої освіти як негативному явищу, що перешкоджає формуванню безпечного освітнього середовища. Аналізі законодавчої бази в частині запобігання булінгу та висвітленні міжнародного досвіду боротьби з цим негативним явищем в освітньому середовищі.

4. Методи та матеріали

Під час дослідження було використано загальні філософські, загальнонаукові та спеціальні методи, що сприяли комплексному дослідженню проявів булінгу в закладах вищої освіти та засобах попередження та профілактики такого негативного явища.

Так, за допомогою загальних філософських методів було з'ясовано походження булінгу та причини його прояву в освітньому середовищі. Загальнонаукові методи сприяли аналізу законодавчої бази, що регулює проблематику булінгу. Порівняльний метод був використаний під час висвітлення міжнародного досвіду протидії булінгу в закладах вищої освіти.

5. Результати та обговорення

За сучасних умов одним із критеріїв забезпечення якості вищої освіти є створення закладом вищої освіти безпечного освітнього середовища. Таке середовище включає в себе не лише придатні для навчання корпуси, аудиторії, сховища та наявність відповідних сертифікатів від органів державної служби з надзвичайних ситуацій. Не останнє місце в цьому аспекті посідають здорові взаємовідносини серед учасників освітнього процесу. Створення сприятливого мікроклімату в закладі вищої освіти, відрегульована процедура вирішення конфліктних ситуацій, соціальна підтримка ментального здоров'я здобувача є запорукою успішного формування останнього як професіонала.

Військовий стан, запроваджений в лютому 2022 року, ускладнення політичної, економічної та соціальної ситуації в державі, підвищення рівня агресії стало поштовхом для збільшення проявів насильства та негативного ставлення один до одного в усіх сферах суспільного життя, не минуло це й освітнє середовища, в тому числі й заклади вищої освіти.

За теперішніх умов формування українського суспільства прослідковується тенденція несприятливих міжособистісних взаємин в сфері вищої освіти та освітньому середовищі в цілому. Ці прояви можна відслідкувати у формі різного роду тиску, що носить характер насилля або знущання над особистістю, і, саме це наштовхує на розуміння того, що це є булінг. Саме для булінга притаманна сфера освіти, і саме він носить властивості здатні відрізняти його від інших видів насильства в суспільстві.

Саме на зараз проблема булінгу як для України, так і для світової спільноти носить загострення та змушує суспільство резонувати на такі прояви. Булінг прийнято розуміти як поведінку, що має агресивний характер та спрямована на приниження особистості, впливає на емоційний стан людини, можлива із застосуванням тілесних ушкоджень та залякування. Зазвичай до жертв булінгу потрапляють люди, що мають фізичні вади або зовнішні недоліки, малозабезпечені або у яких відсутні соціальні навички. Булінг характеризується повторюваністю та тривалістю. Він є соціально-педагогічною проблемою, а його наслідки для жертви зберігаються у дорослому житті негативно впливаючи на реалізацію людини в суспільстві.

Взагалі поняття булінгу для українського суспільства є явищем не новим, латентний булінг існував ще за радянських часів. З розвитком демократії в суспільстві та першими кроками входження України до європейського простору на початку 2000-х років в засобах масової інформації розпочалося висвітлення проблеми булінгу в освітньому середовищі. А, з 2008 року на державному рівні розпочинаються правопросвітницькі заходи, що мали на меті популяризацію та підвищення рівня правової культури населення, обізнаності в своїх правах та обов'язках, можливості реалізації прав та обов'язків та механізму захисту порушених прав. В цей період на державному рівні Указом президента України запроваджуються Всеукраїнський тиждень права, який повинен був розпочатися в тиждень, що включав 10 грудня. Ця дата була вибрана не випадково, адже 10 грудня 1948 була прийнята Загальна декларація прав людини. В рамках правопросвітницьких заходів заклади вищої освіти організовували круглі столи, семінари, тренінги з залученням юристів, громадських діячів, психологів.

На світовому рівні першими країнами, які почали піднімати питання протидії булінгу була Швеція та Канада. Так Швеція на національному та законодавчому рівні окреслила проблему негативного явища в освітньому середовищі та шляхи його запобігання. В 2011 році на офіційному рівні Канадою було визнано булінг як соціальну проблему, яка була зазначена в Хартії безпечних шкіл та розпочалася робота по розробці законодавства в частині його протидії. Урядом провінції Онтаріо було прийнято Закон «Про навчальні заклади» ("The Accepting Schools

Акт”) для подальшого створення «режиму» обізнаності стосовно знущань у школах, а також організації навчань з питань запобігання та протидії булінгу. Водночас засоби масової інформації починають розповсюджувати в друкованих примірниках інформацію та матеріали про самогубства канадських учнів Джеймі Хаблі з Оттави і Мітчела Уїлсона з Пікерінга, вчинок яких став поштовхом для прийняття нового законодавства [8].

Після офіційного визнання булінгу як освітньої проблеми в Канаді була розпочата Міністерством освіти підготовка законодавчих актів щодо профілактики булінгу та запровадження дисциплінарних санкцій за цькування. На зараз на державному рівні в Канаді передбачена система штрафних стягнень за цькування, до яких можуть бути притягнуті не тільки організатори, а й свідки булінгу, які замовчують випадки насилля та цькування та не повідомляють уповноважені на те структури для оперативного втручання та запобігання подальшим проявам. Також, відповідно до федерального закону «Про навчальні заклади» (2011), всі школи повинні організовувати заходити в частині просвітництва щодо булінгу (“Bullying awareness week”) та проводити навчальні тренування щодо попередження булінгу. Ще однією темою, довкола якої відбуваються дискусії в наукових і політичних колах США, є підхід нульової толерантності.

В Україні Кабінетом Міністрів України в 2017 році було видано розпорядження, що стосувалося реалізації правопросвітницького проєкту «Я маю право» який був спрямований на навчання громадян знати та реалізовувати свої права та тривав три роки. А, в 2018 році до Закону України «Про освіту» були внесені зміни, а саме статтю 174 було доповнено змістом, яка містила легальне визначення булінгу (цькування), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю [10].

Булінг як антисоціальне явище має свої форми та методи, які трансформуються в залежності від соціального статусу особи. Перехід від загальноосвітньої школи до закладу вищої освіти характеризується перш за все іншим освітнім середовищем з іншим колективом та проблемами в середині такого колективу. Перебуваючи в новому освітньому колективі особа може відчувати прояви агресії навіть не вступаючи в конфліктну ситуацію. На думку вчених найяскравішим проявом булінгу виступає зневага та презирство до людини.

Отримавши статус здобувача вищої освіти особа потрапляє в середовище, яке знаходиться на стадії формування як групи чи факультету. В такому середовищі відбувається і становлення здобувача вищої освіти з боротьбою за владу та лідерство, самореалізацією та самоствердженням.

До характерних ознак булінгу варто віднести перш за все емоційне приниження та жорстоку поведінку, що носить систематичний характер. По-друге булінг завжди характеризується нерівністю учасників конфлікту.

Старченко А. С. та Терещенко Д. А. вважають, що основними видами булінгу є психологічний та фізичний, однак з розвитком нових комунікаційних технологій зростає кількість випадків кібербулінгу. Найрідше зустрічається сексуальний булінг. Психологічне насильство можна поділити на емоційне (націлене на емоційну сферу особистості) та вербальне (пов'язане із словесним приниженням). Фізичне насильство включає дії, що завдають фізичних ушкоджень або створюють ризик їх нанесення, такі як удари, штовхання, кусання, удушення, бійки та інші дії, що спричиняють біль і травми. Кібербулінг здійснюється через цифрові технології, і його особливістю є наявність електронного сліду. Сексуальний булінг включає неприпустимі сексуальні дії або домагання, які порушують статеву недоторканість, зокрема небажані дотики, зґвалтування, примус до проституції, поширення чуток чи обмацування [4, с. 177–178].

Зазвичай центральними учасниками булінгу виступають: ініціатор, або булер, який отримує моральне задоволення від приниження іншої особи; жертва, тобто особа до якого застосовується цькування та спостерігач, тобто пасивний свідок цькування чи іншого приниження.

В закладах вищої освіти булінг має різне забарвлення, може носити як постійний характер так і одноразовий. Він залежить так би мовити від ситуації. Причинами булінгу в закладах вищої

освіти є в першу чергу те, що здобувачі не відчуються контролю як то було в загальноосвітній школі; академічні групи формуються з кола осіб у яких різні соціальні цілі та інтереси. Відчувається активна боротьба за лідерство серед дівчат.

Причинами проявів в колективі булінгу Артем Скорбач зазначає: боротьбу за авторитет; різні субкультури та їх зіткнення поглядів та цінностей, відсутність толерантного ставлення один до одного; прояви агресії; фізичні та психологічні вади людини; відсутність предметного дозволля. Дослідник вважає, що головним двигуном розвитку булінгу є: страх; заздрощі та конкуренція; неприйняття інакшості; бажання підпорядковувати когось власній волі; бажання витіснити когось із групи (колективу); бажання принизити іншого [9, с. 77].

Існування булінгу безпосередньо залежить від середовища в якому він виник. І, якщо ніхто не визнає проблеми існування булінгу в середовищі, відсутній контроль над ситуацією сприяє його подальшому розповсюдженню.

Градова Ю.В. та Артамонова М. зазначають три складові булінгу, які залежать від ролі учасника конфліктної ситуації та становлять небезпеку в соціумі. В першу чергу це булер, тобто особа, в діях якої прослідковується активний виток агресії в незалежності від втілення та характеру, безкарної поведінки, що формує атмосферу всездозволеності на майбутнє. І саме це є підставою для загрози захисту конституційних прав і свобод людини, перешкоді в реалізації можливості захисту охоронюваних інтересів особи. В значному ступені похитує авторитет органів державної влади та місцевого самоврядування. Сама поведінка та психологічна обстановка, що формується навколо жертви прав та порушення у деяких випадках може створювати загрозу непорушності конституційного права на життя особи, провокуючи появу прагнень суїцидального характеру. Відношення до поведінки спостерігачів (свідків) певного агресивного прояву може руйнувати нормальні моральні якості особи, у тому числі милосердя, співчуття, та провокувати появу байдужості до оточуючих [2, с. 37].

Наслідки булінгу позначаються в подальшому на моральному та психічному стані особи, погіршують її фізичне здоров'я, а тим самим і впливають на оточення жертви булінгу. Саме тому проблеми протидії булінгу в освітньому середовищі є актуальною, якою займаються практикуючи юристи, медіатори та психологи шляхом проведення тренінгів, правопросвітницьких заходів, групових дискусій, запровадження академічної культури спілкування, формування навичок толерантної та ненасильницької поведінки. В закладах вищої освіти створюються служби психологічної та соціальної підтримки, служби примирення, працюють телефони довіри.

Освітні програми та тренінги відіграють ключову роль у попередженні й профілактиці конфліктів і допомагають здобувачам освіти отримати необхідні знання й навички ефективної соціальної комунікації, міжособистісного спілкування для вирішення конфліктних ситуацій. Тренінги з рольовими іграми, дискусіями, практичними вправами допомагають зрозуміти природу конфліктів, навчитися розпізнавати їхні ознаки, застосовувати ефективні стратегії щодо їх вирішення [3, с. 39].

Механізм реагування на випадки булінгу (цькування) закріплено в «Порядку реагування на випадки булінгу (цькування)», в якому говориться, що учасники освітнього процесу можуть повідомити про випадок булінгу (цькування), стороною якого вони стали або підозрюють про його вчинення стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу або про який отримали достовірну інформацію керівника закладу освіти або інших суб'єктів реагування на випадки булінгу (цькування) в закладах освіти [5]. На сайті Міністерства освіти і науки України розміщена інформація про громадські організації, що займаються проблемами насильства, в тому числі і проблемою булінгу в освітньому середовищі.

Заклад вищої освіти в процесі формування безпечного освітнього середовища повинен усвідомлювати, що його створення можливе лише в тому випадку, коли учасники освітнього процесу дійсно почують себе в безпеці, відчують свою значущість та позитивно сприймаються. Дружелюбне спілкування між здобувачами та викладачами позитивно впливає на їхні взаємовідносини, самоповагу та пришвидшує соціальну адаптацію та навички соціальної комунікації.

Ефективними методами та прийомами, що допомагають у профілактиці та подоланні булінгу, на думку науковців Гевчук Н. С. та Дідик Н. М. є спостереження, анкетування, тестування,

ділові психологічні ігри, бесіди. З їхньою допомогою можна визначити: характеристики особистості, її якості, реакцію на конфліктні ситуації, ставлення до колег, учнів, студентів, керівництва, особливості проявів емпатії, а також професійну спрямованість, характер та темперамент педагога, особливості мотиваційної сфери, рівень агресії та тривоги [1, с. 56].

Привертає увагу процедура протидії булінгу США, що включає в себе державний вплив на систему освіти та регіональну антибулінгову політику. Громадські організації в свою чергу здійснюють моніторинг та контроль за просуванням законодавчих ініціатив в частині профілактики цькування, а також організовують реабілітаційні заходи для жертв булінгу.

Миронюк Т. В. та Запорожець А. К. говорять, що на державному рівні повинні бути закладені в освітній політиці систематичні виховні та психологічні заходи впливу на прояви булінгу. Серед ефективних методів в боротьбі з цькуванням вони виокремлюють тренінги та профілактичні бесіди, наприклад, із роз'ясненнями щодо методу ненасильницького спілкування; пропаганди в ЗМІ заходів запобігання та протидії булінгу, правопросвітницької роботи серед населення, в першу чергу серед молоді, зокрема, демонстрація відеороликів і передач щодо цього негативного явища; запровадження трирівневої системи заходів в частині запобігання булінгу та посилення кримінальної відповідальності за таке діяння [6, с. 26].

6. Висновки

Отже, булінг є однією з проблем сьогодення в системі закладів вищої освіти, який перешкоджає забезпеченню якості освіти, впливає на ментальне здоров'я учасників освітнього процесу руйнуючи їхній емоційно-психологічний стан та підриває добре ім'я закладу вищої освіти. Головним фактором, який провокує булінг є специфіка відносин в середині колективу та відсутність довірчих відносин між викладачем та здобувачем вищої освіти. Саме тому, ключовим завданням в протидії булінгу є формування нульової толерантності до осіб в діях яких є прояви жорстокості та дискримінації, систематична робота по формуванню довірчих відносин між куратором та академічною групою, організація на постійній основі тренінгів та семінарів що стосуються розвитку особистості та забезпечення психологічного здоров'я, своєчасне надання соціальної та психологічної підтримки особам, які стали жертвами булінгу. Адміністративний персонал закладу вищої освіти повинен постійно переглядати та удосконалювати локальні нормативні акти, що стосуються забезпечення здорового та безпечного освітнього процесу.

References

1. Hevchuk, N. S., & Didyk, N. M. (2019). Sotsialna profilaktyka bulinhu v zakladykh osvity [Social prevention of bullying in educational institutions]. *Zbirnyk Naukovykh Prats Kamianets-Podilskoho Natsionalnoho Universytetu Imeni Ivana Ohienka. Seriya: Sotsialno-Pedahohichna*, (32), 54–62. http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkp_sp_2019_32_7
2. Hradova, Yu. V., & Artamonova, M. (2019). Normatyvno-pravove rehuliuвання bulinhu: Natsionalnyi ta zarubizhnyi dosvid [Legal regulation of bullying: national and international experience]. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Law*, (28), 34–41. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2019-28-04>
3. Karpenko, O., Liakh, T., & Spirina, T. (2024). Особливості профілактики булінгу та вирішення конфліктів серед здобувачів освіти [Features of bullying prevention and conflict resolution among education seekers]. *Social Pedagogy: Theory and Practice*, (3), 36–43. <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-3-36-43>
4. Kormylo, O. (2015). Yavyshche bulinhu v osvitnomy prostori [The phenomenon of bullying in the educational space]. *Problemy Humanitarnykh Nauk. Psykholohiia*, (37), 174–187. <http://phsps.dspu.edu.ua/article/view/159032>
5. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2019, December 28). *Poriadok reahuvannya na vypadky bulinhu (tskuvannya)* [Procedure for responding to cases of bullying (harassment)]. Order No. 1646. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20>
6. Myroniuk, T., & Zaporozhets, A. (2019). Improvement of measures against bullying in Ukraine. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 24(3), 21–28. <https://doi.org/10.33270/01191123.21>
7. Pshenyshna, N., & Stadnyk, I. (2023). Pravovi aspekty zakhystu vid mobinhu na suchasnomu etapi v Ukraini [Legal aspects of protection against mobbing at the current stage in Ukraine]. In *Humanitarnyi dyskurs*

suspilnykh problem: Mynule, suchasne, maibutnie: Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu (pp. 352–354). Cherkasy: CHIPB imeni Heroiv Chornobylia NUTSZ Ukrainy.

8. Roher E. M. Suffering in Silence: Teenagers and Suicide. Education law newsletter. Borden Ladner Gervais LLP, 2012. <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=99c2a2a3-0be2-4d4f-adaf-a506a5abde81>
9. Skorobach, A. V. (2020). Bulinh v osvitnomy seredovyshchi yak sotsialna problema [Bullying in the educational environment as a social problem]. In O. V. Lisovets & S. O. Borysiuk (Eds.), *Naukovyi vymir sotsialno-pedahohichnykh problem suchasnosti: Zbirnyk materialiv IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 76–78). Nizhyn: Nizhyn Mykola Gogol State University. http://www.ndu.edu.ua/storage/2020/Zbirnyk_2020.pdf
10. Verkhovna Rada Ukrainy. (2017, September 5). *Pro Osvitu* [On Education]. Law of Ukraine No. 2145-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>